

BYUNG - CHUL HAN

Väsimuseühiskond

*Saksa keelest tõlkinud
Hasso Krull*

Tõlgitud väljaandest:

Byung-Chul Han
Müdigkeitsgesellschaft
Berliin, MSB Matthes & Seitz, 2016

Toimetanud Lauri Eesmaa
Korrektuuri lugenud Triinu Tamm
Kujundanud Maris Kaskmann

© MSB Matthes & Seitz Berlin Verlagsgesellschaft mbH, 2010. Kõik õigused kaitstud.

© Tõlge. Hasso Krull ja Loomingu Raamatukogu, 2025

© Kaanefoto. Merve Verlag

Kolleegium

Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull,
Maria-Kristiina Lotman, Ilona Martson, Mati Sirkel, Elle-Mari Talivee,
Marek Tamm, Jaak Tomberg, Udo Uibo

Toimetus

Harju 1, 10146 Tallinn
Tel: 627 6425
E-post: LR@loominguraamatukogu.ee

Trükkitud Pakett

ISSN 1406-0515

ISBN 978-9916-755-35-8 (trükis)

ISBN 978-9916-755-36-5 (epub)

VÄSINUD PROMETHEUS

Eessõna

Tänapäeval võib Prometheuse müüdile uue tähenduse anda. Just sellises olukorras on praegune saavutussubjekt, kes teeb iseendale liiga, sõdides iseendaga. Saavutussubjekt usub, et ta on vaba, kuid tegelikult on ta aheldatud nagu Prometheus. Kotkas, kes tema lakkamatult tagasi kasvavat maksa nokib, on tema teine mina, kellega ta sõdibki. Prometheuse ja kotka suhe oleks siis enesesuhe, iseenda ekspluateerimise suhe. Maks küll valu ei tunne, aga tema valuks on väsimus. Seetõttu kannatab Prometheus kui iseennast ekspluateeriv subjekt lõputu väsimuse all. Tema ongi väsimuseühiskonna ürgfiguur.

Kafkal on üks väga krüptiline jutt pealkirjaga „Prometheus“, kus ta seda müüti põnevalt ümber tõlgendab: „Jumalad väsisid ära, kotkas väsis ära, haav sulgus väsinuna.“ Kafka peab siin silmas ravivat väsimust, sellist väsimust, mis ei kisu haavu mitte lahti, vaid sulgeb need. „Haav sulgus väsinuna.“ Järgnev essee kulgeb samuti raviva väsimuse suunas. See on väsimus, mis ei johtu mitte *mina* ohjeldamatust relvastumisest, vaid *sõbralikust desarmeerimisest*.

NEURONAALNE VÄGIVALD

Igal ajastul on oma põhihaigused. Oli bakteriajastu, mis küll hiljemalt antibiootikumide tulekuga lõppes. Ja ehkki pandeemia külvab tohutut hirmu, ei ela me praegu viiruseajastul. Tänu immuuntehnikale on see juba seljataha jäänud. XXI sajand pole patoloogia aspektist mitte bakteriaalne ega viraalne, vaid neuronaalne sajand. Praegusel haigusmaastikul valitsevad neuronaalsed haigused: depressioon, hüperaktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH), piirialane isiksushäire ja läbipõlemissündroom. Need pole mitte nakkused, vaid vapustused; neid ei tekita mitte immunoloogilise teise *negatiivsus*, vaid ülemäärane *positiivsus*. Nii jäävad nad immuuntehnikale tabamatuks, sest see tegeleb ainult võõra negatiivsuse tõrjumisega.

Möödunud sajand oli immunoloogia sajand. See oli ajajärk, kus püüti teravalt eristada sisemist ja välimist, sõpra ja vaenlast või oma ja võõrast. Külma sõda toimus sellesama immunoloogilise skeemi põhjal. Kogu möödunud sajandi paradigmaatiline sõnavara oli läbinisti külma sõja maiguline, militaarne dispositiiv valitses seal täielikult. Immunoloogilist toimimist määravad rünnak ja kaitse. Selline immunoloogiline dispositiiv ei hõlma üksnes bioloogilist, vaid ka sotsiaalset ja kogukondlikku elu, ning ühes asjas on ta sõge: kõik, mis on võõras, aetakse minema. Immuunkaitse objektiks ongi võõras kui niisugune. Isegi kui võõral pole vaenulikke kavatsusi, kui ta ei kujutagi endast mingit ohtu, elimineeritakse ta ometi, sest ta on *teistsugune*.

Viimasel ajal on ilmunud mitmesuguseid ühiskondlikke diskursusi, mis otseselt kasutavad immunoloogilist seletusmustrit. Ometi ei saa immunoloogilise diskursuse aktuaalsust tõlgendada märgina, et tänapäeva ühiskonnakorraldus oleks immunoloogilisem kui iial enne. Kui mingi paradigma saab kord refleksiooni objektiks, on see sageli hoopis tema allakäigu märk. Juba mõnda aega toimub märkamatult paradigmapuhetus. Külma sõja lõpp leidis aset just selle paradigmapuhetuse käigus.¹ Tänapäeva ühiskond sobitub järjest enam ühte

¹ Huvitaval kombel on ühiskondlik ja bioloogiline diskursus teineteist subtiilselt vastastikku mõjutanud. Ükski teadus pole vaba dispositiividest, mille algupära ei ole teaduslik. Nii toimus külma sõja lõppedes paradigmapuhetus ka meditsiinilises immunoloogias. Ameerika immunoloog Polly Matzinger heitis külma sõja aegse immunoloogilise paradigma kõrvale. Tema immunoloogilise mudeli järgi ei erista immuunsüsteem mitte mina ja mitte-mina [*self, non-self*], oma ja võõrast või teist, vaid sõbralikku ja ohtlikku (vt Polly Matzinger,

konstellatsioon, mis saab ilusti hakkama ilma immunoloogilise kaitse ja korralduse skeemita. Seda iseloomustab *teistsuguse ja võõrapärase* kadumine. Teistsugusus [*Andersheit*] on immunoloogia põhikategooria. Iga immuunreaktsioon on reaktsioon teistsugusele. Nüüd astub aga teistsugususe asemele *erinevus*, mis ei kutsu esile mingit immuunreaktsiooni. Postimmunoloogiline, õieti postmodernne erinevus enam haigeks ei tee. Immunoloogia tasandil on ta *samasugune*.² Erinevusel puudub ka võõrapärasuse astel, mis vallandaks ägeda immuunreaktsiooni. Võõrapärasus maheneb tarbimisvormeliks. Võõras annab teed eksootilisele. Seal reisib ringi *turist*. Turist ehk tarbija ei ole enam *immunoloogiline subjekt*.

Seega rajab Roberto Esposito oma immuunsusteooria valele eeldusele, väites: „Viimasel ajal jutustatakse leheuudistes ridamisi sündmustest, millel ei paista olevat omavahel mingit seost, võib-olla isegi samal leheküljel. Mida võiks ühist olla sellistel nähtustel nagu võitlus uue epideemialainega, vastuseis välismaa riigipea väljaandmisele, keda süüdistatakse inimõiguste rikkumises, tõkete tugevdamine võitluses illegaalse immigratsiooniga ja uusima arvutiviiruse kahjutuks tegemise meetodid? Mitte kõige vähematki, kuni me tõlgendame neid meditsiini, seadusandluse, sotsiaalpoliitika ja infotehnoloogia lahtirites, mis on üksteisest eraldatud. Ometi muutub kõik, kui kasutada tõlgendamiseks üht ja sama kategooriat, mille eripära seisneb selles, et ta lõikub nendesse konkreetsetesse diskursustesse ühe ja sama tähendushorisoni kaudu. Selleks kategooriaks on immuunsus. [---] Lahknevast sõnavarast hoolimata peitub kõigis neis sündmustes üleskutse vastata riskile enesekaitsega.“³ Mitte ainuski neist sündmustest, mida Esposito mainib, ei osuta sellele, et me elaksime immunoloogilisel ajastul. Isegi nn „sisserändaja“ ei ole tänapäeval mingi immunoloogiline

„Friendly and Dangerous Signals: Is the Tissue in Control?“. *Nature Immunology*, 2007, nr 1, lk 11–13). Immuunkaitse objektiks ei ole enam võõrus või teisesus kui siisugune. Välja heidetakse ainult see võõras sissetungija, kes minu sisemuses destruktiivselt käitub. Kuni võõras pole selles suhtes tähelepanu äratanud, immuunsüsteem teda ei puutu. Matzingeri meelest on immuunsüsteem palju külalislahkem kui varem arvati. Ksenofoobia pole talle omane. Seega on ta märksa intelligentsem kui ksenofoobne inimühiskond. Viimane kujutab endast immuunsüsteemi haiglast ülereageerimist, mis on oma organismile kahjulik.

2 Heideggeri mõtlemisel on samuti immunoloogiline iseloom. Ta heidab otsustavalt kõrvale sarnase [*das Gleiche*] ja vastandab seda „eneseomasele“ [*das „Selbe“*]. Vastandina sarnasele on eneseomasel sisemus, millel immuunreaktsioon alati põhinebki.

3 Roberto Esposito, *Immunitas: Schutz und Negation des Lebens*. Berliin, Diaphanes, 2004, lk 7.

teine, rõhutatud tähenduses *võõras*, kellest lähtuks tegelik oht või kelle ees hirmu tuntaks. Ka arvutiviiruste probleem ei tekita ühiskonnas enam erilist ärevust. Seega pole sugugi juhus, et Esposito immuno- loogiline analüüs ei keskendu mitte nüüdisaja probleemidele, vaid valib oma objekte möödanikust.

Immunoloogiline paradigma ei sobi üleilmastumisega kokku. Kui kõik teistsugune tekitab immuunreaktsiooni, töötab see piiride hajumi- sele vastu. Immunoloogiliselt korraldatud maailmal on eriomane topo- loogia. Selle on verminud piirid, üleminekud ja läved, tarad, kraavid ja müürid. Need takistavad universaalset vahetus- ja kauplemisprotsessi. Üleüldine promiskuiteet, mis on tänapäeval haaranud kõik elu- valdkonnad, ning immunoloogiliselt mõjuva teisesuse nappus tingivad teineteist vastastikku. Immuniseerimisele vastandub diametraalselt ka hübriidiseerumine, mis valitseb praegust kultuuriteoreetilist diskursust ja õigupoolest kogu tänapäeva elutunnet. Immunoloogiline hüper- esteesia ei luba mingit hübriidiseerimist.

Immuniteedi põhitunnus on negatiivsuse dialektika. Immuno- loogiline teine on see negatiiv, mis eneseomasesse sisse tungib ja seda eitada püüab. Kui eneseomasus teise negatiivsust omakorda eitada ei suuda, siis ta hukub. Eneseomasuse immunoloogiline enesejaatus käib eituse eitamise kaudu. Eneseomasus jaatab ennast teises, eitades tema negatiivsust. Isegi immunoloogiline profülaktika, s.t vaksineeri- mine, järgib negatiivsuse dialektikat. Eneseomasesse viiakse teise tüki- kesi, et kutsuda esile immuunreaktsiooni. Sel juhul toimib eituse eitus ilma surmaohuta, sest immuunsüsteem ei peagi teisega päriselt rinda pistma. Iseendale tehakse vabatahtlikult liiga, et vältida suuremat kurja, mis võiks eluohtlik olla. Teisesuse kadumine aga tähendab, et elame ajal, mil negatiivsust napib. Nii järgivadki XXI sajandi neuronaalsed haigused hoopis positiivsuse, mitte negatiivsuse dialektikat. Need on patoloogilised seisundid, mis johtuvad ülemäärasest positiivsusest.

Kahju ei sünni ainuüksi negatiivsusest, vaid ka positiivsusest; seda ei tekita ainult teistsugune või *võõras*, vaid ka *samasugune*. Just see- sugust positiivsuse vägivalda peab silmas Baudrillard, kui ta kirjutab: „Kes elab samasusest, hukub samasuse läbi.“⁴ Baudrillard kõneleb veel

4 „Celui qui vit par le même périra par le même.“ Vt Jean Baudrillard, *La Transparence du mal. Essai sur les phénomènes extrêmes*. Pariis, Galilée, 1990, lk 72.